

הדרש – דרך המלך של הפרשנות

ימי העיון בתנ"ך תשפא

תהלים מה א - ח

לְמַנִּיחַ עַל שְׁשָׁנִים לְבָנִי קִרַּח מִשְׁכִּיל נָשִׁיר יְדִידוֹת:
רַחֵשׁ לִבִּי דְבַר טוֹב אֲמַר אָנִי מַעֲשֵׂי לְמַלְךָ לְשׁוֹנֵי עֵט סוֹפֵר מְהִיר:
יְפִיפִיתַּ מִּבְּנֵי אָדָם הוֹצֵק חַן בְּשִׁפְתוֹתֶיךָ עַל כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם:
חֲגוּר חֲרָבְךָ עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדֵךְ וְהִדָּרְךָ:
וְהִדָּרְךָ צֹלַח רֶכֶב עַל דְּבַר אֱמֶת וְעֲנוּהַ צֶדֶק וְתוֹרָךְ נֹרְאוֹת יְמִינְךָ:
חֲצִיךָ שְׁנוֹנִים עַמִּים תַּחֲתֶיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ:
כִּסְאֶךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שִׁבְט מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְט מַלְכוּתֶךָ:
אֶהְבֶּתָּ צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע עַל כֵּן מִשְׁחָךְ אֱלֹהִים שֶׁמֶן שִׁשׁוֹן מִחֲבִירֶיךָ:

תהלים מה, ט-טז

מִרְיָאֲהֵלוֹת קָצִיעוֹת כָּל בְּגִדְתֶּיךָ מִן הַיְכָלִי שֵׁן מִנִּי שְׁמֹחוּךָ:
בָּנוֹת מְלָכִים בִּיקְרוֹתֶיךָ נִצְבָּה שִׁגְל לַיְמִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר:
שְׁמָעִי בַת וִרְאִי וְהֵטִי אָזְנְךָ וְשָׁכְחִי עִמָּךְ וּבֵית אָבִיךָ:
וַיִּתְּאוּ הַמֶּלֶךְ יִפְיֶיךָ כִּי הוּא אֲדֹנֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ:
וּבֵת צֹר בְּמִנְחָה פָנֶיךָ יַחֲלוּ עֲשִׂירֵי עָם:
כָּל כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוֹשָׁה:
לְרִקְמוֹת תּוֹבֵל לַמֶּלֶךְ בְּתוֹלוֹת אַחֲרֶיהָ רְעוּתֶיהָ מוֹבָאוֹת לָךְ:
תּוֹבֵלָנָה בְּשִׁמְחַת וָגִיל תִּבְאֶינָה בְּהִיכַל מֶלֶךְ:

משנה שבת ו משנה ד

לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח,
ואם יצא חייב חטאת.

רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו.
וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי,
שנאמר:

"וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות
לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". (ישעיהו ב)

שבת דף סג עמוד א

אמר ליה אביי לרב דימי, ואמרי לה לרב אויא,
ואמרי לה רב יוסף לרב דימי, ואמרי לה לרב אויא,
ואמרי לה אביי לרב יוסף:
מאי טעמא דרבי אליעזר דאמר תכשיטין הן לו?
דכתיב "חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך". (תהלים מה)

אין מקרא יוצא מידי פשוטו

אמר ליה רב כהנא למר בריה דרב הונא: האי בדברי תורה כתיב!

אמר ליה: אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

אמר רב כהנא:

כד הוינא בר תמני סרי שנין והוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא,

ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא

מאי קא משמע לן?

דליגמר איניש, והדר ליסבר.

משלי כג, א-ה

כִּי תֵשֵׁב לְלֶחֶם אֶת מוֹשֵׁל בֵּין תְּבִין אֶת אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ:
וְשִׁמְתָּ שֹׁכִין בְּלֶעָךְ אִם בַּעַל נָפֶשׁ אֶתָּה:
אֵל תִּתָּאֵו לְמַטְעַמוֹתָיו וְהוּא לָחֶם כְּזָבִים:
אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתְּךָ חֶדְל:
(הַתְּעוֹף) הִתְעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינּוֹ.
כִּי עָשָׂה יַעֲשֶׂה לוֹ כְּנַפִּים כְּנֶשֶׁר (וְעִיף) יַעֲוֶף הַנְּשָׁמִים:

משלי כג, ו-ח

אַל תִּלְחֶם אֶת לֶחֶם רַע עֵין וְאֵל (תתאו) תִּתְּאוּ לְמִטְעַמְתּוֹ:
כִּי כִמוֹ שָׁעַר בְּנִפְּשׁוֹ כֵּן הוּא אָכַל וְשִׁיתָה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל עֲמָךְ:
פִּתְךָ אֲכַלְתָּ תִקְיָאָנָה וְשַׁחַתְתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים:

חולין ז' ע"ב

שמע רבי [שהגיע ר' פנחס בן יאיר] נפק לאפיה

אמר ליה רצונך סעוד אצלי?

אמר לו: הן.

צהבו פניו של רבי.

אמר לו: כמדומה אתה שמודר הנאה מישראל אני?

ישראל קדושים הן יש רוצה ואין לו, ויש שיש לו ואינו רוצה

וכתיב: "אל תלחם [את] לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו

כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך"

ואתה רוצה ויש לך.

חולין ו ע"א

כי הא דר' שמעון בן אלעזר שדריה ר' מאיר לאתויי חמרא מבי כותאי,
אשכחיה ההוא סבא, א"ל "ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה".
הלך ר' שמעון בן אלעזר וספר דברים לפני ר' מאיר וגזר עליהן.

מאי טעמא?

אמר רב נחמן בר יצחק דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים שהיו עובדין
אותה...

פשטיה דקרא

פשטיה דקרא במאי כתיב?

בתלמיד היושב לפני רבו.

דתני רבי חייא: "כי תשב ללחום את מושל **בין תבין** את אשר לפניך ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה",

אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם **בין**

ואם לאו **תבין** את אשר לפניך

ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה פרוש הימנו.

רש"י משלי כג, ב

אם בעל נפש אתה - אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב סכין בין שניך.
ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו
אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שישאלהו
ידקדק וישאל שמועתו
ואם לאו ישתוק

מהרש"א חידושי אגדות חולין ו ע" א

בתלמיד כו'

כל ספר משלי נאמר דרך משל

ופשטיה דקרא הוה הנמשל ממנו

וקאמר בתלמיד היושב לפני רבו כו' שהוא הנמשל מן ללחום את מושל וגו'

אבל לפי הדרשה דלעיל לענין דבר איסור

לא יתפרש בנמשל "ללחום את מושל"

וק"ל:

רש"ש חולין ו ע"א

גמרא פשטיה דקרא במאי כתיב בתלמיד כו'.
ר"ל פשטות הנמשל כמש"כ המהרש"א בחידושי אגדות
דאילו פשטות המשל הוא כדאמר רפב"י לקמן (ז ב) בפסוקים שאחריהם.

בראשית כא, ט-י

וַיֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק:
וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ
כִּי לֹא יִירֶשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק:

רש"י

(ט) מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר (שמות לב ו) ויקומו לצחק.
דבר אחר לשון גילוי עריות, כמה דתימא (להלן לט יז) לצחק בי.
דבר אחר לשון רציחה כמו (ש"ב ב יד) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו':

תוספתא סוטה פרק ו הלכה ו

אמר רבי שמעון בן יוחאי ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש ודברי נראין מדבריו:

דרש רבי עקיבא: "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק" אין צחוק האמור כאן אלא עבודה זרה

שנאמר: "וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק",

מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל

שהיה בונה במסין וצד חגבים ומעלה ומקטיר לעבודה זרה.

שמות לב, ד - ו

וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּצַּר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסְכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי
הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

וַיֵּרָא אֶהְרֹן וַיֵּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מָחָר:

וַיִּשְׁכְּמוּ מִמַּחֲרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגָּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְנָשְׂתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק:

צחוק של עריות

רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר:
אין שחוק האמור כאן אלא גלוי עריות שנאמר בא אלי העבד העברי וגו',
מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל
מכבש את הגגות (הגיניות)
ומענה את הנשים.

בראשית לט, יז
וַתִּדְבֹּר אֵלָיו כַּדְבָּרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָאֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ לְצִחָק בִּי:

בראשית לט, יז

וַתִּדְבֹּר אֵלָיו כְּדַבְרֵי הָאֵלָּה לְאִמּוֹ
בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעֶבְרִי אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ לְצַחֵק בִּי:

צחוק של שפיכות דמים

רבי ישמעאל אומר: אין לשון צחוק אלא שפיכות דמים
שנאמר: "ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים ויצחקו לפנינו ויקומו ויעברו
במספר ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדיו"
מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל נוטל קשת וחצים ומזרק כלפי יצחק
שנ' כמתלהלה היורה זיקים וגומר כן איש רמה וגו'.

צחוק של שפיכות דמים

שמו"ב ב, יד-טז

וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל יואָב יְקוֹמוּ נָא הַנְּעָרִים וַיִּשְׁחָקוּ לְפָנֵינוּ וַיֹּאמֶר יואָב יְקָמוּ:
וַיִּקָּמוּ וַיַּעֲבְרוּ בַּמִּסְפָּר שָׁנִים עָשָׂר לְבִנְיָמִן וּלְאִישׁ בֵּית בֶּן נְשָׂאוֹל וּשְׁנַיִם עָשָׂר
מַעֲבָדֵי דָוִד:

וַיַּחֲזִקוּ אִישׁ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וַחֲרָבוֹ בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא חֵלְקַת
הַצָּרִים אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן:

משלי כו, יח-יט

כְּמַתְּלֵהִלָּה הַיָּרָה זָקִים חֲצִים וּמָוֶת:

כֵּן אִישׁ רָמָה אֶת רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא מִשְׁחָק אָנִי:

צחוק של נחלה

ואני אומר: חס ושלום שיהי' בביתו של אותו צדיק ההוא כך.

אפשר למי שנאמ' עליו "כי ידעתיו למען אשר יצוה" וגו' יהא בביתו עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים?

אלא אין צחוק האמור כאן אלא לענין ירושה.

שכשנולד אבינו יצחק לאברהם אבינו היו הכל שמחין ואומרין נולד בן לאברהם נולד בן לאברהם, נוחל את העולם ונוטל שני חלקים.

והיה ישמעאל מצחק בדעתו ואומר אל תהו שוטים אל תהו שוטים אני בכור ואני נוטל שני חלקין.

שמתשובת הדבר אתה למד "כי לא יירש בן האמה", וגו'

ורואה אני את דברי מדברי רבי עקיבא.

בראשית כא, ח - יג

וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגְמַל וַיַּעַשׂ אֲבָרָהָם מִשְׁתָּה גָדוֹל בְּיוֹם הַגְּמִל אֶת יִצְחָק:
וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאֲבָרָהָם מִצְחָק:
וַתֹּאמֶר לְאֲבָרָהָם גֵּרֶשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם
בְּנֵי עַם יִצְחָק:

וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אֲבָרָהָם עַל אֹדֹת בְּנוֹ:
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אֲבָרָהָם אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנֶּעַר וְעַל אִמָּתְךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר
אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָהּ זֶרַע:
וְגַם אֶת בֶּן הָאִמָּה לְגוֹי אֲשִׁימֶנּוּ כִּי זֶרַעְךָ הוּא:

רש"י שיר השירים א, א

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי, מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין
לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו

ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל
סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה

וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד,
ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון
המקרא וסדר המקראות,

ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות
מרבתינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו:

רש"י שיר השירים א, א

ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה
חורבן אחר חורבן

ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו
מכל העמים

לאמר: אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה.

ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם
באחרית הימים

ויסד ספר הזה ברוח הקדש

בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה...

שיר השירים ז, ה - ו

צִאֲרֶךְ כְּמִגְדֵּל הַשֵּׁן עֵינֶיךָ בְּרִכּוֹת בְּחֻשְׁבוֹן עַל שַׁעַר בֵּית רַבִּים אִפֹּךְ כְּמִגְדֵּל הַלְּבָנוֹן
צוּפָה פָּנֶי דַּמָּשֶׁק:

רֹאשֶׁךְ עָלֶיךָ כַּכְרֶמֶל וְדִלֹת רֹאשֶׁךְ כְּאַרְגָּמָן מָלֶךְ אֶסּוּר בְּרֶהֱטִים:

שיר השירים רבה פרשה ז

אפך כמגדל הלבנון, זה בית המקדש,
מה האף הזה נתון בגבהו של אדם, כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם,
מה האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו, כך כהונה ולויה ומלכות מיעקב,
כמגדל הלבנון, שנאמר: (דברים ג') ההר הטוב הזה והלבנון,

הלבנון

מלכים א ז, ב

וַיֵּבֶן אֶת בֵּית יְעַר הַלְבָּנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכוֹ וְחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבוֹ וְשִׁלְשִׁים אַמָּה
קוֹמָתוֹ עַל אַרְבַּעַה טוּרֵי עֲמוּדֵי אֲרָזִים וְכִרְתוֹת אֲרָזִים עַל הָעֲמוּדִים:

ישעיהו י, לב - לד

עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יִנְפֹף יְדוֹ הַר בֵּית בֵּת צִיּוֹן גְּבַעַת יְרוּשָׁלַם:
הִנֵּה הָאָדוֹן ה' צָבָאוֹת מְסַעֵף פְּאָרָה בְּמַעֲרָצָה וְרִמִּי הַקּוֹמָה גְּדוֹעִים וְהַגְּבֹהִים
יִשְׁפְּלוּ:

וְנִקָּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבְּרָזֵל וְהַלְבָּנוֹן בְּאֲדִיר יְפוֹל:

מדרש זוטא - שיר השירים ז, ה

צוארך כמגדל השן. אלו הסנהדרין.

עיניך ברכות בחשבון. אלו החכמים כשהם מתכנסים לעצה ואין אדם יודע מה הם יועצים והדבר נודע לרבים.

אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. זה בית יער הלבנון. שהיה אדם עומד בראשו ומונה כמה בתים יש בדמשק.

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שיר השירים ז, ה

אפך כמגדל הלבנון. זה אליהו.
שכשם שהאף נאה לפניו, כך אליהו נאה לישראל
בשעה שהוא מבשרם על ביאת מלך המשיח.
ועל ידו יתגדל כבוד הלבנון:

רש"י שיר השירים ז, ה

אפך כמגדל הלבנון

איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא

כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל?

ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפך שעל

המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים

כענין שנאמר (ישעיה ג) "הכרת פניהם ענתה בם"

ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה: "עיניך בריכות בחשבון" ואחריהם המצח.

יחזקאל ג, ח

הִנֵּה נָתַתִּי אֶת פְּנִיךָ חֲזָקִים לְעַמִּית פְּנִיָּהֶם וְאֶת מְצַחְךָ חֲזָק לְעַמִּית מִצָּחָם:

וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעמית מצח כל הבאים להרעותך ולפתותך:

רש"י שיר השירים ז, ה

כמגדל הלבנון צופה פני דמשק

ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה
בתים יש בדמשק,

דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה
להרחיב עד דמשק:

פשט ודרש בעולם של דימויים

- פשט – המשל, הדימוי המיידי.
- דרש – הנמשל, הפסוק בהקשרו בפרק, בהקשרו בתנ"ך, בהקשר הרעיוני הרחב.
- מה עניינו הכללי של הפרק? (הקשר)
- מה מובנו של הביטוי בתנ"ך? (אינטרסקטואליות)
- מה הרקע הרעיוני לפרשנות התנ"ך? (התנ"ך בהקשר היסטורי ורעיוני)